

Tidsskriftrøverne

– hvordan kan vi sette vitenskapen fri i tellekantenes og informasjonsteknologiens tid?

Den tradisjonelle publiseringsmodellen for forskningsartikler med overprisede tidsskrifter har ikke bare avfødt diskusjoner om *Open Access*/åpen tilgang. Den har også avfødt pirater som deler opphavsrettsbeskyttet akademisk materiale fritt på internett. I møte med en ny teknologisk virkelighet bør forskningspubliseringen trekke erfaringer fra bransjer som har møtt denne utfordringen tidligere. Disse erfaringene viser at teknologisk tilpassing – det å lage nye publiseringsmodeller som gir like bra tilgjengelighet som den piratene tilbyr – er den mest fruktbare løsningen.

RONNY KJELSBERG,
universitetslektor, NTNU
ronny.kjelsberg@ntnu.no

Forskning og penger

Internasjonalt har en trend med et betydelig publiseringspress på vitenskapelig ansatte, kombinert med forlag som krever svært høy betaling, skapt en situasjon hvor man kan argumentere for følgende: Aldri før i akademias historie har så mange skrevet så mye, for å bli lest av så få (Academic 2015, Eveleth 2014, Meho 2007, Remler 2014, Røstvik 2017).

Et svar på den manglende lesingen har vært å gå over til såkalte *Open Access* (OA)-tidsskrifter. I ly av denne bølgen av tidsskrifter hvor mange tar penger for å trykke artikler, har det dessverre dukket opp enkelte useriøse aktører (røvertidsskrifter/predatory publishers) som overhodet ikke driver fagfellevurdering eller annen kvalitetssikring av tekstene de mottar, og som kun vil ha inn publiseringsavgiften (Beall 2017, Bohannon 2013, Seethapathy mfl. 2017, Moher mfl. 2017).

Men enkelte har også valgt en annen vei. Heller enn å satse på røvertidsskrift, har de blitt tidsskriftrøvere.

Tidsskriftrøvere

I 2011 etablerte nevroforskeren Alexandra Elbakyan nettstedet Sci-Hub, som av flere ble beskrevet som vitenskapens svar på

The Pirate Bay (Macdonald 2016). Artikler man vanligvis måtte betale for, ble lagt ut åpent og gratis.

Man kan kanskje si at dette var røvertidsskriftenes rake motsetning: Her ble de etablerte forlagenes abonnementsinntekter undergravd ved at tekstene ble gjort gratis tilgjengelig for alle. Elbakyan hadde ikke råd til å kjøpe de artiklene hun trengte til forskningen sin. Hun valgte da en løsning som kanskje minner mer om strategien til den tidlige arbeiderbevegelsen: tvers gjennom lov til seier.

Sci-Hub er ikke det første og eneste eksemplet på spredning av akademisk kunnskap gjennom piratvirksomhet.

I 2012 klarte nemlig tyske myndigheter å få stengt det som den gang var den største nettsiden som delte digitale bøker uten å skjele til rettighetslovgivninger i ulike land: library.nu (Losowsky 2012). Nå er dette noen år siden, men det er et viktig eksempel, siden det er den eneste gangen myndigheter har klart å stenge en så stor nettbokside fullstendig (og ikke bare fått den til å skifte navn, nettadresse og server). Nettsiden delte alle slags bøker, men hovedtyngden av litteraturen bestod av fagbøker av ulike slag.

Dette ble behørig dekket av mange

nettsider som følger fildelingsdebatten tett, og noen av kommentarene til disse nyhets-sakene gir et innblikk i situasjonen til en del akademikere. I kommentarfeltet under en sak hos TorrentFreak (Ernesto 2012) skriver blant annet en kinesisk akademiker:

«... most Chinese universities do not have so many English books in their libraries. And it is impossible for university teachers like me, who earns so little to buy highly priced English books regularly [...]. I earn a tenth of the income of the average US university teacher. [...] I would like to pay for English books, but why do the publishers set such high prices for their publications?»

Dette er bare én av en rekke kommentarer fra og om mange studenters og akademikeres avhengighet av slike sider for rett og slett å få gjort jobben sin (Anonymous 2012, Kelty 2012).

Heldigvis for ikke-vestlige akademikere tok det ikke lang tid før like omfattende alternativer til library.nu var tilgjengelige. En *Science*-artikkel fra 2016 (Bohannon 2016) leverer det korte svaret på hvem som bruker dem: «Everyone».

En gjennomgang av brukerdataba fra Sci-Hub viser at bruken av nettsiden øker. I halvåret fram til mars 2016 hadde nettsiden

“Aldri før i akademias historie har så mange skrevet så mye, for å bli lest av så få”

Foto: Apneet Jolly/CC

Alexandra Elbakyan etablerte Sci-Hub for å gi forskere gratis tilgang til artikler og bøker. Her på en konferanse på Harvard i 2010.

levert 28 millioner dokumenter. Mange brukere kommer fra land der tilgangen via andre kilder kan være dårlig, som Iran, India og Kina.

Mer overraskende er kanskje den aktive bruken ved store universiteter i USA og Europa, som har god tilgang til vitenskapelige tidsskrift. Mye tyder på at akademikere på disse universitetene velger piratsider fordi utvalget er større og tilgangen enklere (man trenger ikke være tilkoblet sitt institusjonsnett, logge seg inn via VPN, på sitt intranett osv.). Brukervennligheten er også større. Bøkene er for eksempel ikke hemmet av kopisperre (DRM) som gjør at de kun kan leses på nett, eventuelt via Adobe Digital Editions på bestemte enheter, eller i en begrenset tid eller bare en viss andel av boka.

En leserundersøkelse fra *Science* (Travis 2016) bekrefter at tilgang til forskningsresultater ikke er tilstrekkelig for

mange akademikere. De vil ha brukervennlighet og publikasjonsmodeller de finner etisk forsvarlige også.

Hva kan forskningen lære av mediebransjen?

Det kan altså se ut til at den mest effektive pådriveren for demokratisering av kunnskap og åpenhet rundt vitenskap i dag er aktører som strengt tatt bryter loven. Hvis det skal bli annerledes i framtida, må løsningene, loven eller begge deler, endres. Både forlag og myndigheter som nå strever med å finne gode løsninger for *Open Access*, kan med fordel kikke på de prosessene mediebransjen har vært gjennom de siste årene.

Utviklingen av den såkalte fildelings-teknologien, og måten kampen mot den har foregått på, kan gi et par interessante innblikk i hvordan teknologi fører til nye måter å gjøre ting på i samfunnet, og samtidig hvordan disse løsningene kan bli for-

søkt motarbeidet gjennom ulike politiske/juridiske og kulturelle tiltak.

Siden musikkbransjen først ble utfordret med Napster på slutten av 90-tallet og til fildeling gjennom BitTorrent-teknologi nådde sitt høydepunkt et tiår senere, forsøkte først musikkbransjen og etter hvert i økende grad filmbransjen å bekjempe denne uregulerte kopieringen av produktene deres.

USA var tidlig ute når det gjaldt å stramme inn lovverket, men også Norge begynte en innstramming av åndsverksloven i 2005 (Kjelsberg 2017 s. 125-126). Disse juridiske strategiene fortsatte og ble også utvidet med forsøket på å stoppe ulike «piratsider».

En annen strategi var holdningskampanjer, med begrenset effekt (Solstad, 2008). Mange reagerte negativt på en bransje som de opplevde bedrev krig med sine egne kunder og ikke ville tilpasse sine økonomimodeller til en digital virkelighet.

Det som derimot hadde en tydelig effekt, var strategien vi kan kalle «tilpasset teknologi». Når musikkindustrien etablerte tjenester som Spotify og Wimp utover 2010-tallet, fikk brukerne av musikken det de ønsket seg – umiddelbar tilgang til mer eller mindre all verdens musikk uten kronglete betalingsløsninger. Filmbransjen fulgte som kjent etter med lignende løsninger. I etterkant av dette falt fildelingen dramatisk i Europa (Gjestad 2015).

Konklusjon

Systemene for forskningspublisering skiller seg fra film- og musikkbransjen gjennom at forskningen stort sett er ferdig finansiert før den kommer til publisering. Dermed er *Open Access* en mer naturlig strategi heller enn abonnementstjenester.

Om vi skal ta noe lærdom av måten mediebransjen har møtt sine pirater på, er tilgang slik man får gjennom *Open Access*, antagelig nødvendig, men ikke tilstrekkelig. Man må også ha tilgang til (nesten) all forskning fra én enkelt portal, og man må ha tillit til økonomimodellen forskningen og publiseringen er basert på. Det betyr først og fremst at man må omvende alle de større tidsskriftene til OA-tidsskrifter. Der som det er gjort, er det mindre krevende å etablere en søkemotor eller en annen overbygning som gir enkel tilgang til alle resultater. Så må man ta diskusjonen også der rundt hvilke kriterier som skal til for å inkluderes (Beall 2014). 📌

Litteraturliste er med i web-utgaven av denne artikkelen:
<http://fpol.no/tidsskriftrovernel>